

Nyt fra Sprognævnet

2001/1 marts

Indhold

Artikler

- [Mor har haft repareret cyklen](#)
- [Stednavne i 2000](#)
- [Om dobbeltnægtelser i dansk](#)
- [Om oprindelsen til ordet *bagbord*](#)
Et forslag (1) og en kommentar (2)

Nye bøger

[Lånte fjører eller bunad? Om importord i norsk](#) .

Spørgsmål og svar

- [Jeg undrer om ...](#)
  - [Alfabetiseret](#)
  - [Internet eller internet?](#)
  - [Ordelling historisk](#) .

  - [Meddelelse](#)
-

Mor har haft repareret cyklen

Af *Anne Jensen*

Konstruktioner som *min mor har haft repareret cyklen* (i stedet for *min mor har repareret cyklen*) bliver ofte kritiseret. Her i artiklen forsøger vi at vise at *har haft*-konstruktionen udtrykker en særlig betydningsnuance, og at den derfor snarere må betragtes som en gevinst for sproget end som det modsatte.

Samtidighed og førtidighed

I de traditionelle beskrivelser af det danske tidssystem opererer man med fem forskellige tider, herunder fremtid, som vi ser bort fra i det følgende.

Præsensformen (nutidsformen) af verbet (udsagnsordet) angiver at det sagforhold som en sætning udtrykker, er gyldigt i selve talesituationen: I sætningen *min mor reparerer min cykel* angiver taleren med præsens enten at reparationen foregår på selve

ytringstidspunktet, fx som svar på spørgsmålet *hvad laver din mor?*, eller at moren i almindelighed reparerer cyklen, fx som svar på spørgsmålet *hvem reparerer egentlig din cykel - du gør det jo ikke selv?* I begge tilfælde er sætningen en gyldig beskrivelse af morens rolle på taletidspunktet.

Med præteritumsformen (datidsformen) angiver taleren at beskrivelsen er gyldig om en fortidig situation, fx udtrykker sætningen *min mor reparerede min cykel* at det samme sagforhold var gyldigt i en fortidig situation, som altså ligger forud for talesituationen. I begge de usammensatte tider, dvs. præsens og præteritum, er der en direkte parring af beskrivelsen og en gyldighedstid - sagforholdet er samtidigt med den tid der tales om.

De to sammensatte tider perfektum (førnutid) og pluskvamperfektum (førdatid) bruges når det sagforhold sætningen udtrykker, ligger før den situation der tales om: I sætningen *mor har repareret min cykel* angiver taleren med perfektum at tidspunktet for reparationen ligger forud for situationen nu, som sætningen beskriver. I sætningen *min mor havde repareret min cykel* angiver pluskvamperfektum at cykelreparationen foregik på et tidspunkt der ligger forud for den situation sætningen beskriver, og denne sidstnævnte situation ligger tidligere end ytringstidspunktet. Vi kan altså ved hjælp af sproget skelne mellem tidspunktet for den aktivitet der beskrives i en sætning, og tidspunktet for den situation vi taler om.

Førførtid - uden for systemet?

Umiddelbart falder formen *har haft repareret* uden for dette system. Spørgsmålet er om der er nogen betydningsforskel mellem sætning (1a), hvor verbet står i perfektum, og sætning (1b), hvor verbet står i en dobbelt perfektumsform:

(1a) min mor har repareret min cykel (så den kører godt)

(1b) min mor har haft repareret min cykel (så den har været i orden)

Svaret på spørgsmålet - som blandt andet er besvaret af Peter Harder (*Mål & Mæle*, 1989, 12:4, s.11-13) - er ja: I sætning (1a) beskrives situationen nu, og den aktivitet der udtrykkes, dvs. morens reparation af cyklen, fandt sted før taletidspunktet. Den danske betegnelse *førnutid* angiver således tidspunktet for den aktivitet der udtrykkes i sætningen. Sætningen i (1b) beskriver også situationen nu, men morens reparation af cyklen ansues nu gennem et ekstra tidspunkt, nemlig et tidspunkt i fortiden hvor reparationen var fuldført. På ytringstidspunktet ser taleren tilbage på aktiviteten "gennem to lag af overstæthed" (Harder, 1989: 12). Forskellen mellem sætningerne i henholdsvis (1a) og (1b) er altså at taleren i (1b) har indskudt et ekstra tidspunkt i forhold til sætningen i (1a), og Harders betegnelse for den dobbelte perfektumsform i (1b) - *førførnutid* - benævner tidspunktet for den aktivitet der udtrykkes i sætningen.

Det er lettest at se betydningsforskellen mellem *førnutid* og *førførnutid* når sætningen udtrykker en overgang fra én tilstand til en anden. Det gør den fx når man bruger et verbum som *reparere*. Her bruges perfektum til at fokusere på den tilstand som overgangen resulterer i. Sætning (1a) - *min mor har repareret min cykel* - beskriver situationen nu og udtrykker at cykelreparationen har fundet sted før ytringstidspunktet.

Cyklen har været i stykker, men efter morens reparation er den igen køreklar - forhåbentlig. I sætning (1b) kan cyklen være gået i stykker igen, for ved at bruge førførnutid angiver taleren at der *har været* et tidspunkt hvor cyklen var køreklar, men at dette ikke nødvendigvis gælder på taletidspunktet. Sætning (1b) kunne eksempelvis optræde i en sammenhæng som i (2):

(2)

A: Sig mig engang, er din håndbremse stadigvæk i stykker?

B: Altså, min mor har haft repareret min cykel, men min søster væltede med den i nat, og nu er både håndbremsen og gearet i stykker.

Ved at bruge førførnutid som i (2) kan taleren altså udtrykke en modsætning: Handlingen er blevet udført, men resultatet af den gælder ikke mere i talesituationen, for cyklen er igen gået i stykker.

Betydningsforskellen mellem førnutid og førførnutid er straks sværere at opfatte i sætninger hvor der udtrykkes en punktuelt handling, dvs. en kortvarig afsluttet handling; både sætningen i (3a) og sætningen i (3b) udtrykker at faderens opringning har fundet sted før ytringstidspunktet. Imidlertid har taleren ved at bruge førførnutid i sætningen i (3b) indskudt endnu et tidspunkt hvor ringehandlingen var overstået, og som taleren nu ser tilbage på:

(3a) din far har ringet

(3b) din far har haft ringet

En *har haft*-konstruktion uden førførtidsindhold

Der findes en anden konstruktion som umiddelbart ligner den ovennævnte *har haft*-konstruktion, men som alligevel er anderledes. Denne anden konstruktion er kendetegnet ved at præteritum participium (datids tillægsform) af et transitivt verbum er placeret lige efter et substantiv (navneord), et pronomen (stedord) eller en anden substantivisk størrelse; i (4) står *hængt op* således lige efter pronomenet *dem*:

(4) den ældre generation ... de har dem alle sammen hængt op på væggene sådan rigtigt flot ... jamen jeg har også haft *dem hængt op* (talesprog, BySoc)

Dem er objekt (genstandsled) for *har haft*, og *hængt op* er prædikat til objekt (omsagnsled til genstandsled) ⁽¹⁾. [Man kan dog også analysere *hængt op* som et adverbial (biled), for *hængt op* kan erstattes med fx *på væggen*, dvs. *jeg har haft dem på væggen*.] Konstruktionen er altså forskellig fra *har haft*-konstruktionen i (5) både i forhold til placeringen af pronomenet og participiet og i forhold til hvilken ledfunktion henholdsvis substantiv og participium har. I (5) er *dem* objekt for *hænge op*, og *hænge op* er bøjet i dobbelt perfektum:

(5) jeg har også haft hængt dem op

Tilsvarende ville sætning (1b) ovenfor med et pronomen i stedet for substantivgruppen min cykel hedde:

(1b') min mor har haft repareret den

I (5) har *jeg* - dvs. taleren - hængt de pågældende størrelser op, det har taleren ikke nødvendigvis i (4), hvor der blot udtrykkes at taleren har *dem*, og at de er blevet hængt op på væggen. Der udtrykkes ikke om taleren eller en anden har hængt dem op.

Udtryksforskellen mellem en *har haft*-konstruktion og en konstruktion med objekt og et prædikat til objekt i form af et participium bortfalder i relativsætninger hvor fællesleddet for den overordnede sætning og relativsætningen er objekt:

(6) jeg solgte dem (som) jeg har haft hængt op i køkkenet

Relativsætningen (*som*) *jeg har haft hængt op i køkkenet* kan både svare til *har haft*-konstruktionen i (7a) og en konstruktion med objekt og prædikat til objekt i (7b):

(7a) jeg har haft hængt dem op i køkkenet

(7b) jeg har haft dem hængt op i køkkenet

Hvor bruger hvem *har haft*-konstruktionen?

I en overvejende skriftsprogsbaseret ordsamling med 36 millioner løbende ord var der i alt 4 forekomster af *har haft*-konstruktionen. Den ene stammer fra en radioudsendelse, dvs. fra talesprog. Derimod var der 16 forekomster i en samling af talesprog med 1,3 millioner løbende ord. Konstruktionen med dobbelt perfektum bruges altså hyppigere i talesproget end i skriftsproget.

Af de 16 forekomster fra talesprog indeholder de 6 et modalverb, i (8) *skulle*:

(8) jeg skulle have haft sagt det før

Den forholdsvis store andel af dobbelt perfektumsformer i sætninger med modalverb kunne pege i retning af at behovet for at udtrykke det førførtidige først og fremmest foreligger sammen med et modalverb.

Er *har haft*-konstruktionen dårligt dansk?

Har haft-konstruktionen findes i forskellige dialekter, men er ikke begrænset til dialektal brug - mange rigssprogstalende sprogbrugere anvender den også. Som det fremgår af ovenstående, har *har haft*-konstruktionen desuden et andet indhold end en sætning i perfektum, og den kan derfor ikke betragtes som dårlig eller ugrammatisk. I stedet må dens opkomst tilskrives de kreative sprogbrugeres behov for at indskyde et ekstra tidspunkt mellem det sagforhold de udtrykker i en sætning, og den situation - oftest ytringstidspunktet - de taler om.

Anne Jensen (f. 1959) er ph.d.-studerende ved Københavns Universitet, tidl. forskningsassistent ved Dansk Sprognævn.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Stednavne i 2000

Af Bent Jørgensen

Stednavneudvalget udsender hvert år ved nytårstid en pressemeddelelse om stednavneformer der er blevet autoriseret i det forgangne år. For år 2000 rummer listen fjorten navne. Måske ikke mange, men til gengæld også kun et særligt destillat af alle de navnespørgsmål som er blevet behandlet i årets løb af Stednavneudvalgets kontor, Institut for Navneforskning.

I tre af navnene består ændringen i at et *v* efter *a* eller *o* er ændret til *u*. I Nyt fra Sprognævnet 2000/1 har jeg nærmere omtalt en tilsvarende ændring af *Stavning* til *Stauning*. Disse ændringer er ikke Sprognævnets kop te, men de er ganske efterspurgt af det danske folk, og Stednavneudvalget har gennem tiden om end modstræbende anerkendt *au-* og *ou-*skrivemåder i forskellige navne. Udgangspunktet har dog altid været primært at søge at indarbejde *av-* og *ov-*formerne fordi de svarer til skrivemåden i det almindelige ordforråd (*snavs*, *sovs*, *plov* osv.). Mærkeligt nok rammer *v* til *u*-ønskerne ikke *v* efter andre vokaler selv om man egentlig har samme forhold mellem skrift og tale i f.eks. *Givskud*, *Levring*, *Syvhøj* og *Høvdingsgård*. De tre ændrede navne er *Houstrup*, *Outrup* og *Stausø*, alle sammen i Blaabyrg Kommune i Sydvestjylland.

Ændret i årets løb er også *Fjærsted* i Ribe Kommune. Landsbyen hedder nu *Fjersted*. Den autoriserede form med *æ*, eller rettere *jæ*, var udtryk for fællesskab med nogle ord som fra 1800-tallet til 1955 havde valgfri *je/jæ*-former, bl.a. *bjerg/bjærg* og *jern/jærn*. Stednavneudvalget havde oprindeligt valgt at autorisere med *æ*-varianten, men opgav dette 1947, dog uden at være opmærksom på navnet *Fjærsted*.

Knud i Viborg Kommune (Tårup Sogn) har fået ny form og hedder nu *Knudby*. Denne ændring ophæver sammenfaldet med *Knud* i Spøttrup Kommune nordligere i Viborg Amt. Måske afhjælper den også en stigende fornemmelse af at det er lidt påfaldende at en by hedder noget der også er et personnavn.

Ikke mindre end fem naturlokaliteter har fået helt nytillkomne navne i 2000. Det betyder at man ved Hasle på Bornholm nu kan møde *Pyritsøen*, *Smaragdsøen* og *Safirsøen*. Det lyder måske ikke særlig bornholmsk, men det er navne som er ønsket fra lokal side, og *Pyritsøen* har den helt konkrete baggrund at den er opstået af en gammel lergrav hvor der er fundet pyrit (narreguld). Sammen med det (endnu) uofficielle navn *Rubinsøen* viser disse navne at nyere naturlokaliteter får navne på samme måde som vi kender fra gader og veje. De to øvrige nye naturnavne findes i den modsatte ende af landet. Skagen Kommune fik således en skov kaldt *Byfogedskoven*, og Hirtshals Kommune fik en sø kaldt *Bovsøen*. Sidstnævnte hænger sammen med et lokalt vandløb *Bovbæk*. Disse navne indeholder vendelbomålets substantiv *bov* med betydningen 'bugt, bue'.

Et typisk træk for alle fem nye naturnavne er at de står i bestemt form. De bekræfter herved en tendens som kan iagttages i mange danske naturnavne, og som kort kan

beskrives som kampen mellem obligatorisk ubestemt form og syntaktisk bestemt bøjning. Med andre ord *den yndige Tissø* og *Tissøs udløb* mod vest over for *den yndige Furesø* og *Flyv fugl, flyv over Furesøens vove*. Den tredje mulighed, obligatorisk bestemt form, forekommer kun meget sjældent, men findes f.eks. i *det lavvandede Rønnerne på Læsø*. Som bekendt er de allerfleste af vores bynavne så gamle at de ikke deltager i denne kamp. Det hedder *Valby*, men aldrig **Valbyen*.

Af de resterende tre navne fra årets pressemeddelelse vedrører ét en ændring idet *Ellemose Å* er blevet til *Ramløse Å* i Nordsjælland. På Sydsjælland har et boligområde fået navnet *Tybjerglille Bakker*, og på Amager har jernbane- og motorvejstunnelen under Tårnby fået det officielle navn *Tårnbytunnelen*.

Bent Jørgensen (f. 1944) er universitetslektor, dr.phil., medlem af Stednavneudvalget, medlem af Dansk Sprognævn.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Om dobbeltnægtelser i dansk

Af *Vibeke Sandersen*

Det er første gang hverken præsidenten, vicepræsidenten eller udenrigsministeren ikke har været i trøjen

Sådan lød det i Danmarks Radio, Radioavisen, 29.1.00, kl. 12.15. Ingen kan være i tvivl om hvad meningen med sætningen er. Men sådan kan man bare ikke skrive. Fjerner man ordet *ikke*, er sætningen i orden. Det der er galt med den, er at de to negationer *hverken* og *ikke* formelt ophæver hinanden.

Emfase

Men det er ikke altid to benægtende udtryk ophæver hinanden. En sætning som: *Det ville ikke være hverken hensigtsmæssigt eller retfærdigt hvis man indførte en stavereform fra den ene dag til den anden*, vækker ganske vist forargelse hos mange, som vil hævde at de to negationer ophæver hinanden. Men det er nu ikke tilfældet. Til forskel fra sætningen i radioavisen kommer den nægtelse der lægger sig til verbet og dermed benægter hele udsagnet, nemlig *ikke*, før den - lad os kalde den - partielle nægtelse der kun vedrører den ordforbindelse den står umiddelbart foran: *hverken hensigtsmæssigt eller retfærdigt*. I denne rækkefølge har den dobbelte negation ikke ophævende, men forstærkende virkning. Denne sprogbrug har da også lang hævde i litteratursproget, og slår man op i Ordbog over det Danske Sprog under opslagsordet *hverken*, vil man finde adskillige eksempler på denne type, bl.a. fra en så prominent forfatter som Ludvig Holberg, der lader sin Erasmus Montanus sige: "Jeg har ikke talt hverken med Jeronimus eller hans Datter".

Ingen dobbeltnægtelse

Der er heller ingen dobbeltnegation i et udsagn som: *Han har aldrig været i Italien, hverken i Umbrien eller på Sicilien.* Her er tilføjelsen af *hverken* ligefrem nødvendig. Det er fordi *hverken* indleder en ny sætning - ganske vist med verbalet *har været* underforstået fra den forrige - der er sideordnet med den negerede. Vil man altså have den information med i udsagnet at Umbrien og Sicilien ligger i Italien, så undgår man ikke at indsætte en nægtelse i den tilføjede elliptiske sætning.

Negativt verbum

Mere problematisk er brugen af en nægtelse når verbet i en overordnet sætning selv indeholder et negativt element i sin betydning som i eksemplet: *Hendes mod og rådsnarhed forhindrede at gerningsmanden ikke slog flere ihjel end to.* Her gør det negative element i verbet i den overordnede sætning hele udsagnet benægtende, og så går det ikke at benægte den underordnede sætning en gang til. Det er jo heller ikke så heldigt at formulere sig således: *Moderen forbød børnene at de ikke måtte tænde bål i skoven.* Men i talesproget gør vi det gang på gang. Vi blander replikkens forbud: *I må ikke tænde bål i skoven,* sammen med referatet af denne replik.

Referat eller replik

Det er en lignende sammenblanding af direkte og indirekte fremstilling der ligger bag en replik i Danmarks Radio for nylig. Den lød: *For en måned siden sagde vi nej at cyklen ikke skulle derind* (Københavns Radio, 27.1.00, kl. 8.15). Den enkelt formulerede replik ville have lydt: *For en måned siden sagde vi : "Nej cyklen skal ikke derind".* Den konstruktion begyndte den der blev interviewet, også på. Men så ændrede han konstruktionen undervejs og fortsatte med en referatsætning der i sin rene form kunne have lydt: *For en måned siden sagde vi at cyklen ikke skulle derind.* Den slags reparationer, som man ofte benævner dem, er karakteristiske for talesproget. Men man skal selvfølgelig helst undgå at skrive sådan.

Hvad er meningen?

Om det er acceptabelt at bruge en semantisk dobbeltnægtelse, kan ofte kun afgøres ud fra sammenhængen, fra konteksten. Om følgende variant af typen er brugt rigtigt, kommer an på hvad meningen skal være: *Politiet har på den måde hindret at civilbefolkningen undgik at blive ramt af tåregasgranaterne.* Her indeholder både verbet i en overordnet sætning og i den ledsætning (bisætning) der er afhængig af den, et negativt element. Sætningen kan nu heller ikke være formuleret efter hensigten. Meningen må være at politiet har hindret at civilbefolkningen blev ramt af tåregasgranaterne. Men grunden til fortalesen eller forskrivelsen er naturligvis at sætningen: *civilbefolkningen undgik at blive ramt af tåregasgranaterne,* ligger bag og udtrykker resultatet af politiets aktion.

Men en sådan dobbelt nægtelse kunne give god mening i en sammenhæng som følgende: *Den tidligere diktators tilhængere mente at sagen mod ham var forældet. Men anklageren hindrede at den nu næsten 80-årige fhv. diktator undgik at blive tiltalt.* Udgangspunktet for negationen er også i dette tilfælde: *den nu næsten 80-årige diktator undgik at blive tiltalt.* Men det var naturligvis dette anklagerens indgriben havde til formål at hindre.

Derfor er sætningen i orden.

Kancellistil

I det overleverede administrationssprog, kancellistilen, indgik der visse dobbeltnegationer som faste formler: *Vi skal ikke undlade at gøre opmærksom på at ..* . Her ophæver nægtelsen og verbets negative betydningselement hinanden. Og i dag advarer man juristerne mod at bruge disse omsvøb. Det kan siges kortere og bedre: *Vi gør opmærksom på at ..* . Modtageren må ganske vist undvære den gammeldags høflighed som var klicheens funktion. Men når det i virkeligheden er en ordre om at indbetale et bestemt skyldigt beløb inden en vis dato, vil de fleste nok foretrække en mere usminket formulering.

Et *ikke* der mangler

Det kan imidlertid også gå den anden vej, så dobbeltnægtelsen burde have været der for at sætningen havde været rigtig. Det var tilfældet i Danmarks Radio, P 4, hvor det lød:

Man skal ikke have lyttet ret mange gange til giro 413 for at nikke genkendende til sangen om Sixten Sparre og Elvira Madigan (8.2.2000, kl. ca. 18.15)

Lad det være sagt endnu en gang: ingen kan være i tvivl om meningen, men nogle dansk-lærere vil komme frem med den røde blyant og indsætte et *ikke* nummer to foran *at nikke*. Det skyldes at *for at* strengt taget udtrykker et logisk forhold, ikke et temporalt. Sætningen *man skal ikke have lyttet ret mange gange til giro 413 før man nikker genkendende til sangen ..* er nemlig helt i orden. Et måske lidt tydeligere eksempel kunne være: *Man skal ikke kende Poul ret godt for ikke at værdsætte hans humoristiske sans*. Stryger man ordet *ikke* foran *at værdsætte*, giver sætningen ingen mening. Når eksemplet fra P 4 vækker mindre anstød, skyldes det at *ret mange gange* er et temporalt udtryk. Indsætter man det i eksemplet: *Man skal ikke have kendt Poul ret længe for ikke at værdsætte hans humoristiske sans*, vil udeladelse af *ikke* foran *at værdsætte* være lige så lidt påfaldende som det var i eksemplet fra P 4.

Vibeke Sandersen (f. 1936) er seniorforsker i Dansk Sprognævn.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Om oprindelsen til ordet *bagbord*. Et forslag og en kommentar

1. Forslag til en nytolkning af oprindelsen til det maritime udtryk *bagbord*

Af S. Thirslund

Der har mellem fagfolk længe været usikkerhed om hvorfra udtrykket *bagbord* om et skibs venstre side kan stamme. I de fleste almindelige danske ordbøger står der den forklaring at skibets styreåre i vikingetiden var anbragt i skibets højre side, som derfor kom til at hedde *styrebord*. Der står også at man under styring vendte sin "bag" mod den anden side, der

derfor kom til at hedde *bagbord*.

Det er en fejlagtig fremstilling da rorpinden fra en styreåre ikke peger i skibets sejlretning, men vinkelret derpå, altså tværskibs. Rorsmanden havde altså "bage" agterud.

I august 1999 holdt undertegnede foredrag om vikingetidens navigation ved konferencen North Atlantic Saga i Reykjavik. Efter foredraget blev jeg af en ældre islænding spurgt hvorfor man kalder skibets venstre side for *bagbord*. Jeg måtte indrømme at jeg kun kendte den ovenfor nævnte forklaring. Jeg fik så af islændingen følgende logiske forklaring: Med styreåren i styrbordside lagde man ikke gerne denne til mod bredden af et vandløb da man så kunne beskadige styreåren, man valgte altså at lægge til med den modsatte side.

Den ældre islænding forklarede nu at bredden/siden af en flod, elv eller å på oldnordisk hed en *bak*. I de tidlige havne var der sjældent kajer, og man fortøjede altså til vandløbets *bak* med skibets venstre side, der kom til at hedde *bakbord*.

På engelsk hed denne side tidligere *larboard*, hvilket betyder 'den side over hvilken man lossen og laster'. Det må naturligvis være denne side man vender mod land, altså mod *bakken*.

Nu kan *larboard* og *starboard* let forveksles under ordregivning, og man ændrede derfor *larboard* til *port side*, altså havnesiden, og dette udtryk benyttes stadig i engelsk.

S. *Thirslund* er pensioneret skibsfører.

2. Kommentar

Af Bent Jørgensen

Det hører til god videnskabelig fremgangsmåde en gang imellem at tage gammelkendte ord og deres tilvante forklaringer op til revision. Det giver henvendelsen fra skibsfører Thirslund god anledning til. Ganske vist kan jeg ikke se at der har været synderlig uenighed om, hvordan ordet *bagbord* skulle forklares. Faktisk er det kun lykkedes mig i den etymologiske håndbogslitteratur at finde den refererede forklaring: at ordet er sammensat af *bag* 'ryg' og *bord* 'planke', for nu at bruge de moderne danske ord.

Men ordet har som det antydes, en lang historie bag sig, og det er tilmed udbredt over et stort geografisk område. Alle de nordiske sprog bruger ordet, de vestgermanske sprog, dvs. engelsk, tysk og nederlandsk, bruger ordet, og det er udlånt til nabosproget fransk (*bâbord*), og fra fransk er det gået videre til italiensk (*babórdo*), spansk (*babor*) og portugisisk (*bombordo*).

Franske ordbøger hævder at det i fransk kendes siden 1484, men den germanskspøgede brug af ordet kan føres helt tilbage til slutningen af 800-tallet, hvor en engelsk rejsebeskrivelse, der bl.a. fører gennem de danske farvande, anvender det. Her får vi at vide at under den rejsende Wulfstans sejlads fra Hedeby var "vendernes land på hans styrbords side, og til bagbord (*bæcbord*) havde han Langeland, Lolland, Falster og Skåne.

På nordisk grund træffes ordet første gang i den norske birkeret fra ca. 1250 i (dativ)formen *bac borða*, og derefter kan der dokumenteres en række former med *bac-* eller *bak-*. Ordet er i dansk først ret sent overleveret, dvs. i begyndelsen af 1700-tallet, hvad der vel beror på en tilfældighed. I svensk kendes ordet tidligst i 1644 i formen *bakbord*, men der sker i løbet af 1700-talet det at ordet øjensynlig påvirkes af den franske form, således at svensk i dag har formen *babord*.

Den danske form med *bag-* svarer umiddelbart til den gamle svenske form, den gamle norsk-islandske form og gamle former fra tysk, engelsk og nederlandsk. Den enkle regel siger at gammelt *-k* bliver til moderne dansk *-g*. Svensk *tak*, tysk *Dach* = dansk *tag*; svensk *sak*, islandsk *sök* = dansk *sag*; svensk *baka*, engelsk *bake* = dansk *bage*, svensk *hake*, nederlandsk *haak* = dansk *hage* osv. Denne overensstemmelse betyder at førsteledet i *bagbord* ikke kan være det ord skibsfører Thirslunds islandske hjemmelsmand foreslår. For det er nemlig ordet *bakke*, islandsk *bakki*. Det har ganske rigtigt i islandsk og for øvrigt også i ældre dansk betydningen 'åbred, strandbred', men det ændrer ikke noget ved ordets form. Det anses normalt for at være samme ord som (en) *banke* med udvikling af *-nk* til *-kk* (jf. islandsk *frakkar* 'frankere' og *Frakkland* 'Frankrig'), men der er også en vis mulighed for at ordet oprindeligt i de germanske sprog har haft en form med *-kk*. Uanset hvordan ordets *-kk* er opstået, vil det imidlertid i dansk aldrig udvikle sig til *-g*. Hvis den foreslåede form var rigtig, skulle ordet på dansk have formen **bakkebord*.

Men skibenes konstruktion da? Heller ikke her synes der at være hjælp at hente for den foreslåede tolkning. Vikingetidens skibe, som man kender ganske godt, styredes over højre side i skibets sejlrretning, altså over styrbord, enten direkte med styreåren eller ved et simpelt udvekslingssystem som den kunne være forbundet med. Naturligvis så styresmanden fremover under sejladserne, men når han samtidig skulle have et fast greb om styreåren og holde den under opsyn, betød det også at han skulle dele sin opmærksomhed med højre side af skibet, og at han derfor havde bagbords side helt eller delvis bag sin ryg. Skibenes styrekonstruktion betød så samtidig at de ved anløb af havne måtte lægge til med den side hvor styreåren ikke sad, altså bagbord, eller - som det kom til at hedde på engelsk - *larboard* 'ladesiden'.

Bent Jørgensen (f. 1944) er universitetslektor, dr.phil., medlem af Stednavneudvalget, medlem af Dansk Sprognævn.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Nye Bøger

Lånte fjører eller bunad? Om importord i norsk.

Professor Helge Sandøy skriver om importord, altså ord der i modsætning til arveord har deres rødder i fremmede sprog. Bogen er en grundig gennemgang af især de engelske importords omfang og historie i Norge og af deres tilpasning til norsk ortografi.

Baggrunden for Helge Sandøys bog er den stadig stigende indflydelse fra engelsk på norsk, en indflydelse som man ifølge Helge Sandøy nok gør klogt i at afdramatisere, men som på den anden side ikke må ignoreres hvis man ønsker at vedblive med at leve i et sprogligt og kulturelt mangfoldigt samfund. *Lånte fjører eller bunad?* er skrevet på nynorsk. Bogens danske titel ville være: *Lånte fjer eller folkedragt*. Den er på i alt 306 sider og er inddelt i 12 kapitler med overskrifter som "Importomfanget", "Tilpassing - i talemålet", "Tilpassing i skriftmålet", "Språkpolitiske syn på norsk skrivemåte" og "Det gode avløysarordet" for nu blot at nævne nogle kapiteloverskrifter der kan illustrere bogens spændvidde.

Helge Sandøys bog beskriver forholdene i Norge, men den har også interesse for en dansker. Selvom Danmark formentlig er det mindst puristiske af de nordiske lande (hvilket vil sige at vi i en vis udstrækning - i hvert fald til at begynde med - beholder de engelske låneords stavemåde, bøjningsform og udtale), kan alle sproginteresserede have glæde af at se hvilke principper der ligger bag den norske tilpasning af de engelske låneord, og hvilke reaktioner disse tilpasninger har medført i den norske befolkning.

MHA

Helge Sandøy: Lånte fjører eller bunad? Om importord i norsk. Landslaget for Norskundervisning LNU/Cappelen Akademisk Forlag, Oslo 2000.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Spørgsmål og svar

Jeg undrer om ...

Spørgsmål:

I radioen har jeg hørt en sang hvor der synges *Jeg undrer om du ...*. Kan man bruge *undre* på denne måde?

Svar:

Du refererer sandsynligvis til sangen "Hos dig er jeg alt" med sangerinden Blå Øjne (alias Julie Ruggaard) hvor der synges *Jeg undrer om du ku' finde på at gå din vej ...* og også *Jeg undrer mig om du ...*. Du kan have ret i at der er noget mærkeligt i brugen af verbet (udsagnsordet) *undre*.

Man kan *undre sig over noget*, dvs. 'synes noget er mærkeligt', fx *jeg undrer mig over hvor han bliver af* (jf. Nudansk Ordbog med etymologi, 1999). Eksemplet viser at det ved verbet *undre* på dansk er nødvendigt at have et pronomen (stedord) i akkusativ (fx *mig* eller det reflektive pronomen *sig*), så når der i den omtalte sang synges *jeg undrer om ...* uden pronomenet, er det altså ikke en form som findes i ordbøgerne.

Så er der *om*. Eksemplet fra Nudansk Ordbog viser at vi på dansk bruger *over* i forbindelse med *undre*. Så vi har ikke *om* knyttet til *undre* og altså heller ikke formen *jeg undrer mig*

om ... (Hvis vi endelig skal have *om* med, bliver vi nødt til at have *over* foran, *jeg undrer mig over om ...*).

Betydningsmæssigt er der også noget mystisk ved eksemplet, og en af os har heldigvis i radioen hørt at den sang du refererer til, oprindeligt er en svensk sang. Dette kan sandsynligvis forklare at der er noget mærkeligt ved brugen af *undre* i eksemplet. Det svenske *jag undrar om ...* oversættes til dansk med *jeg gad vidst om ...* eller *mon ...* (jf. Munch-Petersen og Hartmann: Svensk-Dansk Ordbog, Gyldendal, 1970), og det må være denne betydning der er tænkt på i sangen. Betydningen 'synes noget er mærkeligt' som omtalt ovenfor er sandsynligvis ikke det der tænkes på i sangen, men snarere den "svenske betydning" 'gad vide om'. I Gads svensk-dansk/dansk-svensk ordbog (1995) er *undra* da også oversat til det danske *spekulere* - altså skulle en oversættelse som svarede til den danske betydning, sandsynligvis være: "Jeg spekulerer på om du ku' finde på at gå din vej ... ". Slår man det danske ord *undre* op i ordbogen, er det da heller ikke oversat med det svenske *undra*, men derimod med *förvåna*, og der er tilføjet en advarsel: "NB! undra: gerne ville vide, spekulere på".

Selvom de to ord dansk *undre* og svensk *undra* udtalemæssigt og grafisk næsten er identiske, betyder de altså ikke det samme og bruges heller ikke på samme måde. Disse "farlige ord og lumske ligheder i svensk og dansk" kan man læse mere om i Politikens Øresundsordbog, 2000, hvor ordene betegnes "øresundsfælderne"!

Hvis ikke radioen havde oplyst at sangen var en svensk oversættelse, kunne man i øvrigt have gættet på at det var en påvirkning fra det engelske *I wonder if ...* (jf. Engelsk-dansk ordbog, Munksgaard, 1996) som både betydningsmæssigt og i sin form ligner *jeg undrer om ...*. Men det er utvivlsomt det svenske *jag undrar om ...* som ikke er blevet hensigtsmæssigt oversat.

MR

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Alfabetiseret

Spørgsmål:

Hvad er det modsatte af en *analfabet*?

Svar:

Man har tidligere brugt betegnelser som *læsekyndig* og *skrivekyndig* eller de mere gammeldags klingende betegnelser *læse- og skrivefær*. Men i dag anvendes betegnelsen *en alfabetiseret*. Det er perfektum participium (kort tillægsform) af verbet *alfabetisere*, som siden midten af 1960'erne har været brugt i betydningen 'lære nogen at læse og skrive'. Sprognævnet blev spurgt om den nye brug i 1977, og svaret er offentliggjort i Årsberetning 1977/78. Pia Jarvad har ordet *alfabetisere* med i NyO i denne nye brug. Hendes første eksempel er:

I Guinea Bissau og i Mocambique er vi i gang med at alfabetisere - det vil sige vi lærer mennesker at læse og skrive. .. Vi alfabetiserer gennem regulær undervisning, gennem vægavis, lokalavis og lokale arrangementer (brochure fra Den Rejsende Højskole, juli 1984)

Sprognævnet har et enkelt eksempel fra bladet Folkeskolen hvor perfektum participium *alfabetiseret* er brugt i denne betydning:

En gruppe er analfabeter, en gruppe er "alfabetiseret" på et primitivt niveau (Folkeskolen 11.2.1988).

Skribenten har øjensynlig følt at sprogbrugen var usædvanlig og har sat ordet i citationstegn. Verbet *alfabetisere* er optaget i fx Munksgaards Fremmedordbog, 1997, hvor det foruden den traditionelle betydning 'ordne i alfabetisk rækkefølge' er defineret som 'lære en (især voksen analfabet) at læse og skrive'. Tilsvarende taler man om *alfabetiseringsprocessen*.

I faglige sammenhænge bruger man det engelske ord *literacy* om 'det at kunne læse og skrive'. Hertil er der i engelsk et substantiv *literate* der betegner den person som er i besiddelse af læse- og skrivefærdighed. Men det ville have været vanskeligt at overtage på dansk hvor en *litterat* er en 'person der beskæftiger sig fagligt med (skøn)litteratur' (Munksgaards Fremmedordbog, 1997). Analfabeterne kunne man måske kalde de *illiterate*; det er på den anden side heller ikke så godt, for det plejer at betyde 'en ustuderet person' (Munksgaards Fremmedordbog, 1997). Substantivering af participium *alfabetiseret* til en *alfabetiseret* er nok den bedste løsning.

VS

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Internet eller internet?

Spørgsmål:

Jeg har tidligere spurgt jer om det hedder *Internet* eller *internet*. Dengang svarede I at *Internet* opfattes som et egennavn og derfor skrives med stort begyndelsesbogstav. Nu ser jeg på jeres websted (under OSS) at I skriver *internetadgang* (med lille begyndelsesbogstav). Samtidig hævder en af mine kolleger at hun har stillet jer samme spørgsmål og har fået at vide at *internet* skrives med lille begyndelsesbogstav. Hvad er korrekt?

Svar:

Dansk Sprognævn har tidligere betragtet ordet *internet* (og *internettet*) som et egennavn og har derfor i en periode anbefalet at ordet blev skrevet med stort begyndelsesbogstav (jf. Nyt fra Sprognævnet 1998/3, side 13). Imidlertid har vi konstateret at der ikke længere er grundlag for at fastholde denne anbefaling, og det udvalg under Dansk Sprognævn der redigerer og forbereder den kommende udgave af Retskrivningsordbogen, har derfor

besluttet at vi i fremtiden anbefaler at man skriver *internet* med lille begyndelsesbogstav. Sammensætninger med ordet og afkortninger skal også skrives med lille begyndelsesbogstav, fx *internetforbindelse*, *net* og *netforbindelse*. Det vil også være denne form der kommer med i den næste udgave af Retskrivningsordbogen, som efter planen vil udkomme i 2001.

Da fænomenet *internet* var nyt og mindre udbredt, var der en almen tendens til at opfatte udtrykket som et navn. Som det ofte går, er fænomenet imidlertid nu så udbredt at udtrykkets karakter af navn er "nedslidt", og ordet bruges i almindelighed rent beskrivende, jf. *vi kommunikerer via telefon over for vi kommunikerer via internet*.

I vores citatsamling har vi noteret: *Vi sendte spørgsmålet ud på internettet, og seks timer senere var der svar fra en professor i Indiana*, Politiken 23.2.1995. Dette citat demonstrerer at ordet bruges rent beskrivende, svarende til fx *Vi sendte brevet til pressen, og der rejste sig en læserstorm*. I disse eksempler er problemet måske at mens *pressen* her er et abstrakt begreb, er *internet* på samme tid abstrakt og konkret.

Der vil for de fleste sprogbrugere nu være klar forskel på udtrykkene fx *Carlsbergmedarbejder* og *internetmedarbejder*. Udtrykket *internetmedarbejder* er rent beskrivende for en 'medarbejder der beskæftiger sig med internet', på samme måde som fx *regnskabsmedarbejder*, mens udtrykket *Carlsbergmedarbejder*, der også kan skrives *carlsbergmedarbejder* (jf. RO 1996 § 12.10.b), betegner en medarbejder i firmaet *Carlsberg*.

SB

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Orddeling historisk

Spørgsmål:

Hvordan skal man dele ordet *valget*? Mig bekendt kan man i dag dele ordet korrekt på 2 måder: *valg-et* eller *val-get*. Men hvordan var det da vi gik i skole i perioden 1975-79? Kan det tænkes at det allerede dengang var tilladt at dele ordet på begge måder, og at det var den enkelte dansklærer der bestemte hvordan man måtte dele et ord?

Svar:

I perioden 1975-1979 var Retskrivningsordbog 1955 udgivet af Dansk Sprognævn gældende norm. Ifølge § 12 i vejledningen gjaldt der for usammensatte ord flg. regler: 1) "En medlyd mellem to selvlyd skrives sammen med den sidste selvlyd: *a-men*, *arti-kel*. Dog kan et ord også skilles sådan at hele stammen står på 1. linie, for så vidt endelsen indeholder mindst en selvlyd og en medlyd: *ta-be*, *ta-bet* eller *tab-et*, *glæ-de*, *glæ-den* eller *glæd-en*" 2) "Af to medlyd mellem selvlyd går én til hver linie; dog kan ordene også skilles sådan, at hele stammen står på 1. linie, hvis der i udgangen af linien kommer til at stå en medlydsforbindelse, som kan stå sidst i et ord, og der på den ny linie kommer mindst en

selvlyd og en medlyd: *ar-me*, *ar-men* eller *arm-en*, *sak-se*, *sak-sen* eller *saks-en*, *hæn-ge*, *hæn-ger* eller *hæng-er*.

Af den citerede § 12.2 fremgår det altså at det var muligt at dele *val-get* eller *valg-et*. Formuleringen var blot lidt anderledes end i Retskrivningsordbogen, 1. udg., 1986, og 2. udg., 1996, hvor delingen *valg-et* udtrykkelig beskrives som en deling efter betydningsbærende orddele, nemlig rod + bestemthed (jf. Retskrivningsordbogen 1996, § 16.1.d), mens 1955-udgaven taler om "stamme" og "endelser". Men reglen er altså den samme. Den eneste virkelige forskel er at delingen **arm-e* og **saks-e* efter 1955-ordbogen ikke var tilladt, mens denne begrænsning ikke er udtrykt i Retskrivningsordbogen 1986 og 1996. I den nugældende retskrivningsordbog er det tværtimod udtrykkeligt nævnt at "orddelinger med kun ét bogstav (en vokal) først eller sidst på linjen kan være korrekte". Som eksempel på det sidste er nævnt eksemplet *seng-e* (§ 15.2). Noget andet er det at man ikke ville opnå noget særligt ved at dele på den måde idet den plads man ville spare ved at flytte *e* ned på næste linje, ville blive optaget af bindestregen, der næsten fylder ligeså meget. Og det gøres der opmærksom på i Retskrivningsordbogen.

Dansklæreren var også i 70'erne forpligtet til at undervise i hvad der var gældende norm. Han havde ikke lov at undertrykke den ene af to dobbeltformer. På den anden side måtte det anses for en del af lærerens metodiske frihed ved mere gennemgående principielle valgmuligheder at vælge den ene som undervisningsobjekt; således kunne lærerne fravælge pausekommaet, hvad de næsten undtagelsesløst gjorde. Orddeling kan siges at tilhøre en gråzone mellem sådanne yderpunkter. Men det står fast at læreren var forpligtet til at acceptere orddelingen *valg-et* dersom en elev havde benyttet den.

VS

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Meddelelse

Nyt fra Sprognævnet 2001/2 bliver et temanummer om det ny komma, redigeret af Niels Davidsen-Nielsen, Henrik Galberg Jacobsen og Ole Ravnholt. Det vil blive udsendt i begyndelsen af april - i stedet for som normalt i begyndelsen af juni. Temanummeret vil blive trykt i et større oplag end de øvrige numre, således at ikke-abonnenter kan få lejlighed til at købe det. Nr. 3 udsendes som sædvanlig i begyndelsen af september.